

ПРАВОВІ МЕЖІ МАНІПУЛЯЦІЇ

Проблема маніпуляції свідомістю людини в умовах сучасного інформаційного суспільства набуває особливої актуальності. Розвиток цифрових технологій, засобів масової інформації та соціальних мереж сприяє активному використанню різноманітних форм впливу на поведінку особи. З одного боку, маніпуляція є невід'ємною складовою комунікаційних процесів, а з іншого — може становити загрозу правам і свободам людини. Саме тому визначення правових меж маніпуляції є важливим завданням юридичної науки.

Метою даної роботи є дослідження правової природи маніпуляції та визначення її правових меж.

Проблеми маніпуляції, інформаційного впливу та свободи слова досліджували вітчизняні науковці. Зокрема, С. Кара-Мурза аналізував маніпуляцію свідомістю, В. Г. Пилипчук досліджував правові аспекти розвитку інформаційного суспільства, О. Д. Тихомиров вивчав теорію та практику інформаційної безпеки України, Костенко О. М. розглядав соціальні комунікації та маніпуляцію свідомістю.

У науковій літературі маніпуляція визначається як прихований вплив на свідомість людини з метою формування її поведінки без повного усвідомлення такого впливу. Зокрема, С. Кара-Мурза зазначає, що маніпуляція є «способом впливу на людину з метою програмування її поведінки» [1, с. 34].

Слід зазначити, що маніпуляція має комплексний характер та може проявлятися у різних сферах суспільного життя. Вважаємо доцільним виділити такі її види: інформаційну, психологічну, економічну та політичну.

Інформаційна маніпуляція - це використання інформації для формування у аудиторії певної думки або поведінки, часто шляхом спотворення фактів,

вибіркової подачі даних або замовчування важливої інформації. Механізми: фейки та дезінформація – свідомо неправдива інформація; селективна подача фактів – обираються лише ті факти, що підкріплюють потрібну позицію; маніпулятивні заголовки – заголовок може викликати емоційну реакцію, навіть якщо стаття нейтральна; візуальна маніпуляція – використання фото, відео, графіки для створення помилкового враження. Наприклад, публікація новин із заголовком «Країна на межі кризи», тоді як реальна ситуація є стабільною, викликає паніку та змушує людей діяти емоційно.

Психологічна маніпуляція - це використання психологічних прийомів для впливу на свідомість і поведінку людини без її явної згоди. Механізми: емоційний тиск – страх, провина, сором, сором'язливість; соціальний доказ – «всі так роблять», щоб людина почувалася під тиском більшості; гейміфікація та нагороди – винагороди або похвала для формування бажаної поведінки; газлайтинг – змушування сумніватися у власних спогадах чи сприйнятті. Наприклад, роботодавець навмисно змушує працівника відчувати провину за недосконалу роботу, щоб той працював понаднормово без винагороди.

Економічна маніпуляція - вплив на економічні рішення людей або організацій через фінансові важелі, ціни, маркетингові та фінансові механізми. Механізми: цінові маніпуляції – штучне підвищення або зниження цін для стимуляції покупок або зменшення конкуренції; пропаганда дефіциту – створення враження нестачі товару, щоб стимулювати попит; маніпулятивна реклама – використання психологічних тригерів для збільшення продажів; фінансові махінації – маніпуляції на ринку цінних паперів або кредитів. Наприклад, розпродаж «тільки сьогодні» змушує покупців робити імпульсивні покупки, навіть якщо товар не є необхідним.

Політична маніпуляція - використання різних стратегій впливу на свідомість громадян, політичні рішення та вибори з метою досягнення влади або легітимізації політики. Механізми: пропаганда та агітація – формування позитивного образу політика чи ідеї та дискредитація опонентів; фейкові кампанії – поширення неправдивої інформації для зміни громадської думки; маніпуляція страхом і тривогою – підкреслення загроз, щоб люди підтримували конкретні рішення; виборчі технології – підкуп, фейкові соціопитування, контроль над ЗМІ. Наприклад, поширення новин про загрозу національній безпеці, щоб легітимізувати обмеження громадянських прав.

Як справедливо зазначає В. Г. Пилипчук, розвиток інформаційного суспільства супроводжується зростанням впливу інформаційних технологій на свідомість людини, що створює передумови для маніпулятивного впливу [2, с. 47]. Інформаційна маніпуляція пов'язана з поширенням недостовірної або

викривленої інформації. У свою чергу, О. Д. Тихомиров підкреслює, що інформаційна безпека держави безпосередньо залежить від здатності протидіяти таким впливам [3, с. 112]. Маніпуляцію не завжди слід розглядати як протиправне явище. Наприклад, реклама або інші форми комунікації можуть містити елементи впливу на свідомість особи. Однак така діяльність повинна здійснюватися у межах закону. Як зазначає О. П. Дзьобань, інформаційне право має забезпечувати баланс між свободою інформації та захистом особи від негативного інформаційного впливу [4, с. 95].

Правові межі маніпуляції визначаються через співвідношення свободи слова та необхідності захисту прав людини. По-перше, важливим аспектом є свобода слова, яка є фундаментальним правом людини. Водночас вона не є абсолютною і може бути обмежена з метою захисту інших прав. По-друге, суттєвою межею є заборона введення в оману. Як зазначає О. М. Костенко, маніпуляція свідомістю часто реалізується через викривлення інформації, що може призводити до порушення прав особи [5, с. 80]. По-третє, важливим обмеженням є захист персональних даних. У цьому контексті О. А. Баранов наголошує, що використання інформації про особу без її згоди є порушенням інформаційних прав людини [6, с. 112].

Особливої уваги потребує політична маніпуляція, яка може впливати на формування громадської думки та результати виборчих процесів. Слід звернути увагу на те, що маніпуляція має прихований характер, що значно ускладнює її правову оцінку та доведення.

Отже, маніпуляція є складним соціально-правовим явищем, яке потребує чіткого визначення правових меж. Встановлено, що основними критеріями допустимості маніпуляції є: відсутність обману; дотримання прав і свобод людини; забезпечення прозорості інформаційного впливу. Вважаємо доцільним удосконалення правового регулювання у сфері інформаційної безпеки з урахуванням сучасних викликів інформаційного суспільства.

Література:

1. Кара-Мурза С. Г. Маніпуляція свідомістю. К.: Оріон, 2006. 528 с.
2. Пилипчук В. Г. Інформаційне суспільство: правові аспекти розвитку. *Право України*. 2015. № 7. С. 45–52.
3. Тихомиров О. Д. Інформаційна безпека України: теорія та практика. К.: Юрінком Інтер, 2017. 320 с.
4. Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права. Харків: Право, 2013. 360 с.
5. Костенко О. М. Соціальні комунікації та маніпуляція свідомістю. *Вісник Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. № 2. С. 78–84.

6. Баранов О. А. Правове забезпечення інформаційної сфери в Україні. К.: Юридична думка, 2014. 296 с.